

УДК 338.43 (477)

РОЛЬ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Куценко В.І.*Запорізький національний технічний університет*

У статті досліджується одна із перспективних та основних галузей економіки – сільське господарство. Розвиток сільського господарства в посткризовий період визначає перспективи та створює передумови економічного розвитку країни у майбутньому, адже саме село із давніх часів формувало українську ідентичність та господарську культуру нації. На сучасному етапі постає завдання сприяння розвитку сільського господарства з метою досягнення високого рівня економічного добробуту країни, та забезпечення його привабливості для життя, праці та розвитку особистості. Сільське господарство є стратегічною галуззю, яка здатна забезпечити населення робочими місцями та продовольством, що особливо важливо в посткризовий період.

Ключові слова: сільське господарство, господарська культура, рослинництво, тваринництво, земельні ресурси, економічний розвиток, агрохолдинг, продовольча безпека

One of the most important and promising sectors of the economy, in particular, agriculture has been researched. Development of agriculture and rural development in the post-crisis period determines the prospects and creates prerequisites for economic development of the country in the future, because since ancient times it formed the Ukrainian identity and economic culture of the nation. At the present stage the task of the agriculture development with the aim of achieving higher levels of economic welfare of the country and ensuring its attractiveness for living, working and personal development occurs. Agriculture is a strategic sector, which is able to provide the population with jobs and food, which is especially important in the post-crisis period.

Keywords: agriculture, economic culture, crops, livestock, land resources, economic development, agricultural holding, food security

Актуальність проблеми. Посилення ролі сільського господарства в економіці країни в посткризовий період виявляється по – перше, у виробництві високоякісної сільськогосподарської продукції для задоволення потреб населення, по-друге, розвиток його сприяє збереженню багатотисячолітніх традицій господарювання, тобто є «пам'яттю нації» та базою соціально-економічного розвитку для українського села. Сучасні

© Куценко В.І., 2013

економічні реалії свідчать про наявність значної кількості проблем, які не дозволяють використати всі потенційні можливості сільського господарства, а саме значний ресурсний потенціал та сприятливі кліматичні умови для ведення господарства. До основних проблем відносимо неефективність сільськогосподарського виробництва, обмеження фінансової підтримки з боку держави, низькі темпи технологічного оновлення техніки, нераціональне використання земельних ресурсів, загострення демографічних та соціальних проблем на селі. В посткризовий період ці проблеми мають більше загострення та виникає необхідність їх подолання. Основними шляхами їх вирішення є: формування та побудова алгоритму щодо реалізації потенціалу сільськогосподарського виробництва, гармонійне поєднання та раціональне використання наявних ресурсів в рамках концепції «сталого розвитку», соціальний розвиток села.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблеми визначення ролі та розвитку сільського господарства є центральними у працях багатьох вчених. Теоретичні і практичні аспекти щодо дослідження ролі сільського господарства містяться у роботах вітчизняних вчених, серед яких: В. Андрійчук, П. Гайдуцький, В. Зіновчук, І. Лукінов, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Б. Пасхавер, П. Саблук, О. Шпичак, В. Юрчишин [1-6].

Значна кількість емпіричних досліджень та наукових розробок щодо розвитку сільського господарства належить національним та міжнародним організаціям, а саме: Міністерство аграрної політики України, Національна сільськогосподарська палата України, Аграрний фонд України, Генеральний директорат Європейської Комісії з питань сільського господарства та розвитку сільської місцевості, Міжнародна організація сільського господарства та продовольства (FAO) [7-11]. Серед питань, які постійно знаходяться в колі уваги експертів цих організацій є: розвиток сільської місцевості; реформування аграрного сектору; програми реформ аграрної політики; оцінка розвитку ринків сільськогосподарської продукції; використання ГМО; органічне виробництво; безпека продуктів харчування.

Однак, незважаючи на значну кількість та глибину наукових досліджень у галузі сільського господарства, потребує додаткового дослідження виокремлення ролі сільського господарства в економіці України на сучасному етапі, враховуючи історичність та ментальні особливості нації.

Метою роботи є визначення ролі сільського господарства в посткризовий період та обґрунтування необхідності його ефективного розвитку в Україні для забезпечення високого рівня життя населення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сільське господарство створює значну частку валового національного продукту країни, є локомотивом економіки в цілому та привабливим у інвестиційному відношенні. Ця галузь також є осередком історичних традицій праці й побуту сільського населення, які багато в чому зумовлюють його ментальність, та виступає центром структуроутворюючих і функціональних зв'язків між окремими регіонами держави.

Але сільське господарство має багато невирішених питань, які потребують ґрунтовних теоретичних та практичних досліджень (рис. 1).

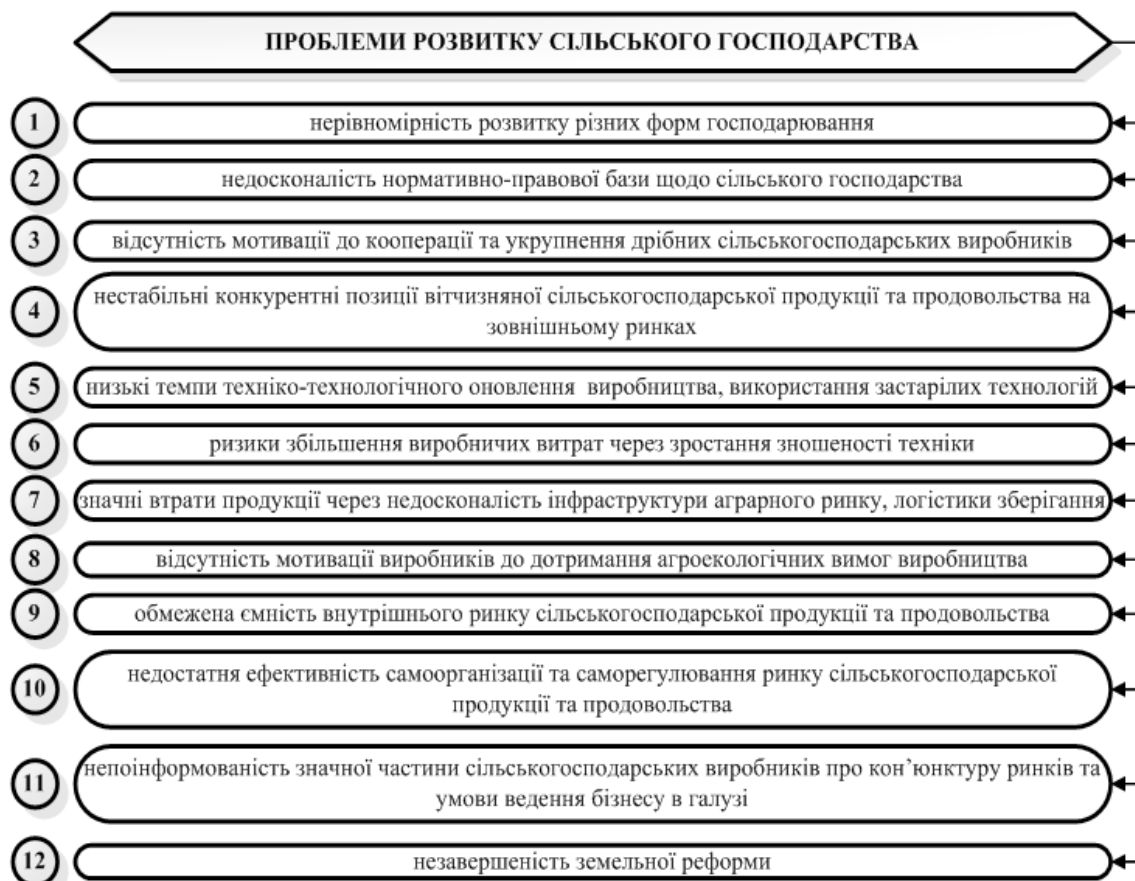

Рис.1. Основні проблеми сільського господарства в Україні на сучасному етапі
Згруповано автором на основі даних [12]

Пропонуємо згрупувати їх у дві групи: економічні та правові. До проблем, які потребують правового вирішення належать недосконалість нормативно-правової бази щодо сільського господарства. Недосконалість законодавства щодо сільського господарства призводить до неможливості координувати та регулювати господарську діяльність. А це може в

кінцевому рахунку призвести до загроз продовольчої безпеки країни та погіршенню якості продукції.

Серед найважливіших питань, які мають економічний характер, слід виокремити: значні втрати продукції через недосконалість розвитку інфраструктури аграрного ринку, логістики зберігання; низькі темпи техніко-технологічного оновлення виробництва, використання застарілих технологій; недостатня ефективність самоорганізації та саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції та продовольства. Проаналізуємо більш детально ці проблеми. Недосконалість інфраструктури виявляється у складності створення сучасних ринкових інститутів внаслідок нераціонального землекористування, збільшення витрат виробництва, і відповідно, підвищення вартості сільськогосподарської продукції. Це, в свою чергу, знижує мотивацію до праці жителів села і скорочує їх частку в суспільному багатстві, дестимулює освоєння сучасних технологій. Використання застарілих технологій значно стримує розвиток сільського господарства. У зв'язку із цим, виникає об'єктивна необхідність створення компаній, які могли б проваджувати та розвивати сучасні технології, проводити ґрунтовні дослідження. Крім того, слабкий захист інтелектуальної власності послаблює мотивацію для розробки нових сортів продукції та виведення їх на національний та міжнародний ринок.

Важливою проблемою яка має економічний характер є відсутність мотивації до кооперації та укрупнення дрібних сільськогосподарських виробників і створення різних організаційно - правових форм господарювання в аграрному секторі, які характеризуються: ефективним та раціональним використання наявних ресурсів, гармонійним поєднанням інтересів власників, працівників та сільських громад, встановленням та підтримкою міжнародних економічних зв'язків, прибутковістю, належним рівнем культури ведення сільськогосподарського виробництва.

Аналіз статистичних даних дозволяє визначити особливості розвитку сільського господарства у посткризовому періоді та внесок у розбудову національної економіки. Зокрема, сільське господарство створює 8,2 % валової доданої вартості у загальній галузевій структурі економіки. У сільськогосподарській галузі використовуються основних засобів вартістю понад 100 млрд. грн., та функціонують майже 56,5 тис. господарюючих суб'єктів, що користуються 21,6 млн. га сільськогосподарських угідь, а

також зайнятість у цій галузі складає понад 3 млн. населення. Важливо підкреслити, що вироблена в сільському господарстві 1 гривня продукції дає змогу одержувати понад 12 гривень продукції в інших галузях. Сільськогосподарські підприємства виробляють 44,9 % валової продукції сільського господарства, у тому числі 45,1 % продукції рослинництва і 44,7 % продукції тваринництва. Господарства населення виробляють більшу частину валової продукції сільського господарства – 55,1%, у тому числі продукції рослинництва – 54,9%, тваринництва – 55,3%. У структурі виробництва продукція рослинництва складає 58,4 %, тваринництва – 41,6 %. Найбільшу частку виробництва забезпечують картопля, овочі та баштанні продовольчі культури – 23,8 %, вирощування худоби та птиці – 23,1 %, зернові та зернобобові культури – 16,3 %, технічні культури – 11,7 %. Середньорічне виробництво валової продукції зростає на 44 %, у тому числі рослинництва – на 74,4 % і тваринництва – на 13,8%. У 2012 р. обсяг сільськогосподарського виробництва порівняно з 2011 р. становив 117,5 %, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – 123,8 % , у господарствах населення – 112,3 %. Обсяг продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у фактичних цінах становив 265,1 млрд. грн. У 2011 р. сільськогосподарські підприємства одержали 17,1 млрд. грн. чистого прибутку, в тому числі 12,7 млрд. грн. від реалізації сільськогосподарської продукції. Продуктивність праці сільськогосподарських підприємств у 2012 р. перевищила рівень 1995 року у 5 разів, проте порівняно з 2011 р. вона становила 97 %, тобто скоротилася на 3%. Урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин значно нижчі, ніж у розвинених країнах світу. Продовжується скорочення поголів'я худоби та птиці. У 2012 р. проти 2011 р. зменшилось загальне виробництво молока на 1,4 %. Близько 30 % сільськогосподарських підприємств є збитковими, а рентабельність виробництва більшості видів сільськогосподарської продукції недостатня для забезпечення розширеного відтворення. Низька дохідність виробництва стримує його модернізацію, впровадження нових технологій, оновлення матеріально-технічної бази [12, с. 5-6].

Зазначимо, що інвестиції на розвиток соціальної сфери села нині становлять лише 7,6 млрд. грн., що набагато нижче потреби в них. Як наслідок, погіршуються кількісні та якісні характеристики демографічних процесів

на селі. Зокрема, середня тривалість життя селян становить лише 66,8 років, у т.ч. чоловіків – 61 рік. Щорічно з карти України зникає до 26 сіл, а третина сільських населених пунктів перебувають за межею самовідтворення. Соціальна інфраструктура села продовжує занепадати і руйнуватися.

Значною перешкодою для розвитку сільського господарства у посткризовий період є недостатність державної підтримки. У державному бюджеті 2013 року пряма підтримка сільського господарства скоротилася до 872 млн. грн., порівняно з 3 млрд. грн. у бюджеті минулого року. Із розрахунку на 1 гектар сільськогосподарських угідь ця підтримка становила 211 грн., тоді як у Польщі вона сягала 155 \$ [13, с.7].

Проаналізувавши основні проблеми та особливості розвитку сільського господарства в посткризовий період на макрорівні, на нашу думку, доцільно розглянути його особливості на регіональному рівні на прикладі Запорізької області. Незважаючи на те, що Запорізька область є промисловим регіоном, але вона є однією із найбільших виробників сільськогосподарської продукції та виробів харчової промисловості серед регіонів України. Площа сільськогосподарських угідь області становить 2246,3 тис. га, або 5,4% сільгоспугідь України. У структурі сільськогосподарського виробництва переважає продукція рослинництва. Центральне місце в рослинництві в даний час і на перспективу займає зерновий підкомплекс, як основа для розвитку інших видів сільгоспвиробництва, перш за все збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва. Основна технічна культура Запорізької області - соняшник. У всіх агрокліматичних зонах є сприятливі умови для вирощування овочів і баштанних культур. За кількістю посівних площ Запорізькій регіон посідає 4-те місце в Україні. Пріоритетним напрямком у розвитку тваринництва на найближчі три роки визначено такі галузі, як птахівництво і свинарство. Сільськогосподарські підприємства всіх форм власності збільшують поголів'я свиней і птахів. В області працюють 546 підприємств харчової та переробної промисловості. З них 87% - це підприємства, які відносяться до сфери «малого підприємництва» і зорієнтовані на задоволення місцевих потреб у продуктах харчування (міні-пекарні, олійниці, крупорушки, тощо). В області розташовано низка підприємств, які за потужністю та обсягами випуску продукції є провідними на Україні: Пологівський олійноекстракційний за-

вод, Запорізький оліяжиркомбінат, Запорізький та Мелітопольський м'ясокомбінати. На основі приватної власності в області працює 331 товариство, 135 сільськогосподарських кооперативів, 162 приватних (приватно-орендних) підприємств, 2339 фермерських господарств. Площа сільськогосподарських угідь, які знаходяться в користуванні новостворених агроформувань всіх форм власності та господарювання, становить 1761,4 тис. га, або 78% від наявних у області. Розвивається інфраструктура аграрного ринку, створено 21 агроторговий дім.

Враховуючи вищезазначене, на сучасному етапі агропромисловий комплекс області можна оцінити як надзвичайно привабливий для вкладення інвестицій. Основними складовими інвестиційної привабливості АПК регіону є родючі землі, недорогі та кваліфіковані трудові ресурси, значні потужності переробної галузі, вигідне географічне положення для експорту продукції. На сьогодні збільшується фінансування АПК Запорізької області. У Держбюджеті-2012 субвенцій витрачено на 17 відсотків більше ніж у бюджеті минулого року – 1,945 млрд. грн. Це сприяє розвитку аграрного сектору області [14].

На наш погляд, посткризовий період розвитку вимагає формування нового агропромислового сектору, в якому пріоритетним буде раціональне використання ресурсів, соціальний розвиток села та поліпшення добробуту його жителів. Стратегічним завданням на сучасному етапі для Запорізької області є створення та розвиток нових агроформувань ринкового типу на засадах приватно-орендних відносин, колективних форм використання земель з пріоритетом екологічних чинників та з врахуванням регіональних особливостей. Особливе значення має пошук шляхів вирішення проблем оптимізації господарської діяльності, що є важливим етапом розвитку аграрних підприємств в умовах активізації впливу глобалізаційних процесів.

Вищенаведені теоретичні та практичні дослідження переконливо доводять, що за багатьма критеріями та умовами, Україна має значний потенціал щодо розвитку сільського господарства. З одного боку це сприятливі кліматичні, географічні, природні умови, а з іншого – ментальність українців, тобто та «пам'ять», яка зберігає в собі особливості національного господарювання та ставлення до землі, вміння її обробляти, працювати на ній. Ці особливості української ментальності дозволяє

виявити оцінка українських народних прислів'їв та приказок, які стосуються особливостей господарювання та ставлення до землі (табл. 1).

Таблиця 1. Українські народні прислів'я та приказки щодо господарювання та ставлення до землі

Особливості господарювання	Ставлення до землі	Ставлення до худоби
Всякий двір хазяйським оком держиться	Земля-трудівниця аж парує, та людям хліб готує	Корова в дворі - харч на столі
В доброго хазяїна й соломинка не пропаде	На чорній землі білий хліб родить	
Привикай до господарства змолоду, то не будеш знати на старість голоду	На добрій землі що не посієш, те й вродить	Любиш поганяти, люби й коня годувати
Роби на дворі - буде й в коморі	Жита ростуть, як з води йдуть	
Чого не доглянеш очима, за те відповіси плечима	Хто землю удобрює, тому й земля повертає	Даси коневі полови - будеш робить поволі
Де господар добре робить, там і поле буйно родить	Не земля родить, а руки	
Де господар не ходить, там нивка не родить	Хто землі дає, тому й земля дає	Пошануй худобу раз, а вона тебе десять раз пошанує
	Дай землі, то й вона тобі дасть	

Розроблено автором на основі: [15]

Класифікаційними ознаками виокремлення є особливості господарювання, ставлення до землі, як бази для рослинництва, та ставлення до худоби, як основи тваринництва. Наведені прислів'я та приказки свідчать про значну увагу українців до раціонального господарювання, дбайливе ставлення до землі та худоби. Слід підкреслити, що народна мудрість допомагає не тільки зберегти надбання багатовікової історії господарювання, а також користуватися ними у сучасній практиці, і тим самим сформувані загальні правила та закономірності господарської поведінки, тобто культуру сучасного господарювання. Адже, виробники сільськогосподарської продукції - це не просто ефективні власники, які раціонально використовують ресурси, і метою їх діяльності є отримання прибутку, це виробники продукції, споживачами якої є значна кількість людей із різними рівнем доходу та прагненням отримати якісну продукцію.

Прислів'я та приказки окремої країни відображають особливості господарської діяльності її народу. За нашим переконанням, вони дають уявлення про господаря, як суб'єкта економічної діяльності та дозволяють визначити ставлення українців до землі. Отже, надбання

українського народу є безперечним доказом впливу «пам'яті нації» на ведення господарської діяльності для всіх поколінь. Наведені приклади прислів'їв та приказок свідчать про те, що споконвічно українці були хорошими господарями, поважно ставилися до землі та худоби. І сьогодні нам не слід втрачати національні традиції господарювання, а варто їх примножувати та використовувати доцільно.

Отже, в посткризовий період розвитку необхідно освідомити те, що сільське господарство продовжує відігравати найважливішу роль, яка виявляється у двох аспектах: з одного боку, задоволення зростаючих потреб населення, джерело недорогої робочої сили для промисловості та сфери послуг, а з іншого – є «пам'яттю нації», яка зберігає багатовікові традиції господарювання, які необхідно враховувати при розбудові національної економіки.

Висновки. Сільське господарство України є базовою складовою національної економіки, формує засади збереження суверенності держави – продовольчу та у певному розумінні економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій. Окрім стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством, сільське господарство має вагомий внесок у вирішення світової проблеми голоду.

Подальше входження до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації, лібералізації торгівлі вимагають адаптації до нових умов, які динамічно змінюються, а відповідно – подальшого удосконалення законодавчої бази та державної політики.

Сільське господарство із наявними потенційними можливостями розвитку, є ланкою, що з одного боку може стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції в світовий економічний простір, а з іншого – зростання доходів населення, зайнятого у сільському господарстві, частка якого складає понад третину всього населення країни, має мультиплікативний ефект у розвитку інших галузей національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайдучький А. П. Оцінка інвестиційної привабливості аграрного сектора країн Центральної і Східної Європи / А.П. Гайдучький // Економіка сільського господарства, 2006. – № 3. – С. 131–141.

2. Лукінов І. Лукінов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ ст.) / І. Лукінов. – К.: Інститут економіки НАН України, 1997. – 456 с.
3. Малік М. Сталій розвиток сільських територій на засадах регіонального природо-користування та еколого-безпечного агропромислового виробництва До питання сталого розвитку сільських територій / М. Малік, М. Хвесик // Економіка АПК. – 2010. – №5. – С. 3–12.
4. Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного сектора України (результати, проблеми) / В.Я. Месель-Веселяк // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів - аграрників. –К., 2005. –С. 182–189.
5. Пасхавер Б.Й. Сільське господарство та структурні зміни національної економіки [підрозділ 3.2.2] / Б.Й. Пасхавер // Структурні зміни та економічний розвиток України; за ред. д-ра екон. наук. Л.В. Шинкарук; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 696 с.
6. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України / П.Т. Саблук // Вісн. аграр. науки. – 2006. –№ 5. – С. 21 – 23.
7. Міністерство аграрної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua> (дата звернення 25.11.2013. – Назва з екрана.
8. Національна сільськогосподарська палата України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrichamber.org.ua> (дата звернення 25.11.2013. – Назва з екрана.
9. Аграрний фонд України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrofund.com.ua> (дата звернення 25.10.2013. – Назва з екрана.
10. Генеральний директорат Європейської Комісії з питань сільського господарства та розвитку сільської місцевості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/dgs/agriculture/index_en.htm (дата звернення 25.10.2013. – Назва з екрана.
11. Міжнародна організація сільського господарства та продовольства (FAO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fao.org (дата звернення 25.10.2013. – Назва з екрана.
12. Стратегія розвитку аграрного сектору в Україні до 2020 р. Міністерство аграрної політики і продовольства України [Електронний ресурс]. – К., 2013. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ru/node/7644> (дата звернення 25.10.2013. – Назва з екрана.
13. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.
14. Запорізька область. Україна сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.com.ua/ukr/RegionsPotential/Zaporizhzhya/> (дата звернення 28.9.2013. – Назва з екрана.
15. Національні легенди, народні прикмети, прислів'я та приказки, байки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrfolk.kiev.ua/?folk=144> (дата звернення 27.11.2013). – Назва з екрана.